

HADRIANOPOLIS KİLİSE MEZARLARI VE BİR GRUP BULUNTUSU

Ercan VERİM¹

Özet

Hadrianopolis (Paphlagonia Hadrianopolis'i) Antik Kenti, Karabük ili Eskipazar ilçesinin 3 km batısında yer almaktadır. Antik Çağ'da Galatia ve Paphlagonia bölgelerine bağlı olan Hadrianopolis'in bilinen ilk adı Kaisareis Proseilemmeneitai olup daha sonra şehre Kaisareis Hadrianopoleitai adı verilmiştir. Roma ve Bizans döneminde ise Hadrianopolis adını almıştır. İlk yerleşimin Geç Kalkolitik Çağ'da olduğu bilinen Hadrianopolis, Roma döneminde kent statüsü kazanmış, en parlak dönemi Erken Bizans Döneminde yaşamıştır. Geç Antik Çağ'da ilk olarak Paphlagonia eyaletine bağlı olan kent, İmparator I. Theodosius (379-395) döneminde, yeni kurulan Honorias eyaleti sınırlarına katılmıştır. İmparator Iustinianus (527-565) döneminde, 535 yılında yapılan yeni düzenlemeler ile tekrardan Paphlagonia sınırlarına dahil edilmiş, ancak Hadrianopolis Piskoposluğu Honorias Kilisesi yönetiminde kalmıştır. Bizans döneminde Hadrianopolis sınırlarında çok sayıda kilise inşa edilmiş, ancak bunlardan sadece üç tanesi temel seviyesinde günümüze ulaşmıştır. Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen bu kiliseler; Hadrianopolis Chora Kilisesi, Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi ve Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca kentte yapılan arkeo-jeoradar çalışmaları sonucunda bazilikal planlı bir kilisenin varlığı tespit edilmiştir. Kiliselere değer katan özelliklerinden biri, içi ve çevresine çok sayıda mezar yapılmasıdır. Hadrianopolis Antik Kentinde, 2003-2021 yılları arasında, Geç Antik Çağ'a tarihlenen yedi yapıda kazı çalışması yapılmış ve bu çalışmalarda dönemin mimari karakterini yansıtan çok sayıda mezar kalıntısına rastlanılmıştır. Mezarların birçoğu define arayıcılar tarafından tahrip edilmişken beş mezar *üzerindeki küçük*

¹ Araştırma Görevlisi Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Isparta, Türkiye, ercanverim@sdu.edu.tr

hasarlarla birlikte sağlam korunabilmiştir. Hadrianopolis kiliselerinden sadece ikisi; Dört Nehir Kilisesi ve Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, Bizans Dönemi içerisinde gömü alanı olarak kullanılmıştır. Kazı çalışmalarından elde edilen bulgular ve mimari özelliklerinden Hadrianopolis kilise mezarlarının 5.-8. yüzyıl arasında yapıldığı sonucuna varılmıştır. Restoratör ve konservatörler eşliğinde sağlamlaştırma çalışması yapılan mezarlar, uygun teknikler doğrultusunda koruma altına alınmıştır. Bu çalışma kapsamında kentin özellikle Hadrianopolis kiliselerindeki mezarlar incelenecek, mezarlardaki buluntular değerlendirilecek ve Hadrianopolis kilise mezarlarının Bizans dönemindeki önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadrianopolis, Kilise, Mezar, Dört Nehir Kilisesi, Kuzeybatı Nekropol Kilisesi

GRAVES OF HADRIANOPOLIS CHURCH AND A GROUP OF FINDS

Abstract

Hadrianopolis (Paphlagonian Hadrianopolis) Ancient City is located 3 kilometer west of the Eskipazar district of Karabük. The city's first name was the Kaisareis Proseilemmeneitai in ancient era which was border of the Galatia and Paphlagonia and later the city was called Kaisareis Hadrianopoleitai. The city called as Hadrianopolis in the Roman and Byzantine period. Hadrianopolis, which is known that the first settlement was in the Late Chalcolithic period, gained the status of a city during Roman period and lived its brightest period in the Early Byzantine period. The city was part of the Paphlagonia in beginning of the Late Antiquity and later made part of new province called as Honorias during the reign of Emperor Theodosius I (379-395 AD). Hadrianopolis was reintroduced to the borders of Paphlagonia during the reign of Emperor Iustinianus (527-565 AD) with the new arrangements made in 535, but the Bishop of Hadrianopolis remained under the rule of the Honorias Church. Many churches were built on the borders of Hadrianopolis during the Byzantine period, but only three of them were reach to the present day at basic level. These churches dated to the Early Byzantine Period are called Chora Church of Hadrianopolis, Four Rivers Church of Hadrianopolis and Northwest Necropolis Church of Hadrianopolis. In addition, as a result of the archeo-georadar studies carried out in the city, a basilical form church were discovered. One of the features that add value to the churches is construction of many graves in and around it. Excavations were carried out between 2003-2021 in the Hadrianopolis from the Paphlagonia Region six buildings dated to the Late Antiquity and many grave remains were found that reflect the period's architectural characteristics. Although many of the tombs were destroyed by treasure hunters, five graves were well preserved intact with minor damage to them. Only two of Hadrianopolis churches; The Four River Church and The Western Necropolis Church were used as burial areas during the Byzantine period. In addition to the findings from excavations, it was concluded that graves of Hadrianopolis Church was built in 5.-8. centuries based on its architectural characteristics. The graves, which were strengthened under the supervision of restorators and

conservators, were preserved in accordance with appropriate techniques. Within the scope of this study, especially the graves of Hadrianopolis churches will be examined, the finds of church graves will be evaluated and the importance of graves of Hadrianopolis churches within Byzantine history will be addressed.

Keywords: Hadrianopolis, Church, Grave, Church of Four River, Church of Western Necropolis

Giriş

Batı Karadeniz Bölgesi'ndeki az sayıdaki antik kentlerden biri olan Hadrianopolis, Karabük'ün Eskipazar ilçesi sınırlarında, ilçenin yaklaşık 3 km batısında bulunmaktadır. Roma ve Bizans Döneminde Paphlagonia sınırlarında kalan kent, Paphlagonia, Bithynia, Galatia ve Phrygia bölgelerinin kesiştikleri noktada yer almasından dolayı stratejik öneme sahip olmuştur. Kentin hem Konstantinapolis'ten doğu illerine uzanan Nikomedia-Amaseia kara yolunun hemen kuzeyinde bulunması hem de bölgenin kıyısındaki Tios ve Amastris gibi liman kentlerini Nikomedia-Amaseia yoluna bağlayan bir karayolu üzerinde kurulmuş olması stratejik önemi daha da artmıştır. MÖ 5. yüzyıl civarında Galatia'ya bağlı olan kentin bilinen ilk adı Kaisareis Proseilemmeneitai'dir (Belke 1996: 155). MÖ 2. yüzyıl civarında Kaisareis Hadrianopoleitai adıyla anılan kent, Roma ve Bizans dönemlerinde Hadrianopolis adıyla tanınmaktadır (Marek 1993: 102; Keleş, Çelikbaş ve Yılmaz 2014: 272 Verim 2019: 279). Erken Bizans Dönemi başlarında Paphlagonia sınırlarına bağlıyken 4. yüzyıl sonu veya 5. yüzyıl başlarında, Batı Karadeniz'de yeni kurulmuş olan Honorias adlı eyaletin sınırlarına dahil edilmiştir (Gonzalez 2010: 16; Brüggeman 2012: 47; Kan Şahin 2019: 27; Verim 2019: 279). 535 yılında, Iustinianus (527-565) tarafından yapılan değişiklikler sonrasında kent Paphlagonia eyaleti sınırlarında kalmıştır (Fiessel ve Kaygusuz 1985: 406). 7. yüzyıldaki *thema* sistemiyle birlikte kent bir dönem Opsikon ve Bukellarion *thema*larının sınırlarında kalmıştır (Belke 1996: 72; Brandes 1989: 108; Treadgold 2002: 130). 8. yüzyıl ve sonrasında kent hakkında bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu tarihten sonra Hadrianopolis'in kent olarak varlığı devam ettiyse bölgedeki diğer kentler gibi 9. yüzyılın başından itibaren Paphlagonia *themasına* bağlandığı söylenebilir (Verim 2019: 280; Verim 2022: 16-17).

Dönem kaynaklarındaki bilgiler ve 2003 yılından beri süre gelen arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular bir arada değerlendirildiğinde Hadrianopolis'in 4.-6. yüzyıl arasında her açıdan en parlak dönemini yaşadığı söylenebilir (Keleş, Çelikbaş ve Yılmaz 2019: 200; Verim 2019: 279-280; Çelikbaş ve Verim 2021: 80). Kazı çalışmalarıyla ortaya çıkarılan tüm yapı kalıntılarının bu döneme ait olması da bu düşüncüyü desteklemektedir. Kazı çalışmaları sonucu ortaya çıkarılan yedi yapıdan üçü kilisedir. Orijinal adları bilinmeyen, kim tarafından yaptırıldığı veya kime

ithaf edildiği de belirsizlik taşıyan, buldukları konuma ve bazı spesifik özelliklerine göre adlandırılan bu kiliseler; Hadrianopolis Chora Kilisesi, Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi ve Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'dir. Üç kilise, Erken Bizans Dönemi'nde en sık tercih edilmiş olan üç nefli bazilikal planda inşa edilmiştir. Büyük oranda yıkık durumda olan bu kiliselerin taban mozaikleri ve mimari plastik parçaları Erken Bizans Dönemi süsleme sanatını yansıtmaktadır.² Kiliselere değer katan bir diğer husus, bu çalışmanın da konusunu oluşturan mezarlara sahip olmalarıdır. Hadrianopolis'teki Dört Nehir Kilisesi ve Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde mezarlara rastlanılmıştır. Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde sadece bir mezara rastlanılmışken Dört Nehir Kilisesi'nin hem içi hem de çevresinde çok sayıda mezar tespit edilmiştir. Bu çalışmada, kiliselerde tespit edilen mezarların genel özellikleri açıklanarak dönemleri, tipleri ve yapı malzemelerine değinilecek, bazı mezarlarda karşılaşılan buluntular tanıtılmaya çalışılacaktır.

Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Mezarları

Hadrianopolis kentinin merkezindeki kilise Hadrianopolis İç Kale-si'nin 50 m kuzeydoğusunda yer almaktadır. Örtü sistemi tamamen yıkık olan kilisenin duvarları, mimari elemanları ve taban mozaiklerinin bir bölümü korunabilmiştir (Figür 1). Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte iki inşa evresi vardır ve her iki evre Erken Bizans Dönemine tarihlendirilmektedir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusundaki kilise, dıştan 27,50 x 15,23 m ölçülerinde olup üç nefli bazilikal planlı inşa edilmiştir. Hadrianopolis kiliselerinden ve bölgedeki diğer tüm kiliselerden farklı olarak yapının batısında bir *atriumu* ve çift *nartheksi* (*egzonartheks-en-donartheks*) bulunur. Yapıdan yaklaşık 50 cm daha yüksek kottaki *atriumun* doğusundaki basamaklarla kiliseye inilmektedir. Kilisenin ana girişi, batı duvar ortasında bulunmaktadır. Bunun dışında *egzonartheksin* kuzey duvarında bir, kuzey ve güney duvarın doğu uçlarında birer adet olmak üzere toplam üç tali açıklık vasıtasıyla da kilise girişler sağlanmaktadır. Kilisenin naosu, ortadaki daha büyük ölçekli olmak üzere toplam üç neften oluşmaktadır. Naosunda doğusunda, Π" biçimli *templonla* çevrelenmiş

² Bahsi geçen kiliselerin tarihi, mimari ve süsleme özellikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. E. Verim 2019: 276-289; E. Verim, 2021a: s. 45-88; E. Verim 2021b: 89-152.

dikdörtgen planlı *bema* bulunur. Bunun da doğusunda içten ve dıştan yarım daire planlı apsis yer almaktadır.

2003 yılında, Karadeniz Ereğli Müzesi Müdürlüğünce yapılan kazı çalışmalarıyla, kilisenin naosunda çok sayıda mezar kalıntısı açığa çıkarılmıştır (Figür 2). Çoğunda herhangi bir buluntuya rastlanılmamış bu mezarlar, ikinci inşa evresi zemini oyularak ve birinci inşa evresi zemini kısmen tahrip edilerek yapılmıştır.

Kilise naosundaki mezarlar büyük oranda tahrip olmuştur. Karadeniz Ereğli Müzesi arşivindeki bilgilerin sınırlı olması sebebiyle de mezarlar hakkında detaylı bilgiler sunulamamaktadır. Kazı ve müze arşivindeki belgelerde, orta nefteki mezarlar içerisinde herhangi bir buluntuya rastlanılmadığı, sadece birkaçında farklı bireylere ait iskelet parçaları tespit edildiği belirtilmektedir. Mezarların kenarlarını oluşturan taşlar, 2003-2010 yılı arasındaki süreçte ortadan kalkmış, sadece kapak taşları korunabilmiştir (Figür 3). Hepsi doğu-batı doğrultusunda düzenlenmiş, basit taş örgü mezar kategorisinde sınıflandırılan mezarlar, kenarları moloz taşla örülerek yapılmış ve üzerleri kaba yonu bloklar şeklindeki kapak taşlarıyla kapatılmıştır (Figür 4).³ Kilise içerisindeki mezarlardan, güney nefin doğu ucundaki mezar (M-12) diğerlerine oranla daha sağlam korunabilmiştir (Figür 5). Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş, basit taş örgü mezar sınıfına giren bu mezarın içerisinde bir bireye ait iskelete rastlanılmıştır. İskeletin büyük bölümü sağlamken özellikle kafatası (*ossa cranii*), kaburga (*costae*) ve ayak kemikleri (*tarsus*) zarar görmüştür. 2003-2004 yılları arasında, bahsi geçen mezarın alt kısmında, birinci inşa evresi taban mozaığının sağlam olduğu tespit edilmiş, güney nefteki mozaığın bütünlüğünü bozmamak için mezar belgelenecek kaldırılmış, bireye ait iskelet parçaları da Karadeniz Ereğli Müzesi'ne taşınmıştır.

Kilise içinde tespit edilen bir diğer mezar, bu çalışmada M-13 olarak adlandırılan *egzonartheksteki* mezardır. Aslında bunun bir *kenotaf* (Anı mezarı / sembolik mezar) mı yoksa gerçek bir mezar mı olduğu konusu net olarak belirlenememiştir. Eldeki görsel ve belgelerin azlığı da bu sorunun

³ M-1: 60 x 37 cm, M-2: 115 x 60 cm, M-3: 140 x 50 cm, M-4: 170 x 43 cm, M-5: 180 x 50 cm, M-6: 183 x 53 cm, M-7: 220 x 67 cm, M-8: 130 x 35 cm, M-9: 170 x 37 cm, M-10: 183 x 81 cm, M-11: 136 x 55 cm ölçülerindedir. Güney nefteki M-12 ve *egzonarthekteki* M-13 kodlu mezarlar alandan kaldırıldığı için ölçüleri verilememektedir.

çözümlemesine engel teşkil etmektedir. Mezarın sadece *tabula ansata* formulu yazıt bölümü hasarlı biçimde tespit edilebilmiştir (Figür 6). Bu yazıtın *egzonartheksin* tabanını meydana getiren bloklarla aynı kotta olması ve malzeme olarak da aynı malzeme olmasından dolayı mezara ait yazıt olduğu söylenebilir. Yazıt net olarak okunamasa da üzerindeki harflerden “*burada gömülü yatıyor*” şeklinde bir ifade anlaşılmaktadır (Lafli ve Christof 2012: 50). Tip ve malzeme açısından oldukça benzer olan bir mezar, kentteki Kuzeybatı Nekropol Kilisesi’nde de tespit edilmiştir.

Kilise çevresinin neredeyse tamamının mezarlık alanı olduğu söylenebilir, ancak bu mezarlardan çok azı sağlam korunabilmiştir. En sağlam korunanlar yapının güneydoğusunda yer alan mezarlardır (Keleş ve Çelikbaş 2019: 189-190). Kilise apsisin hemen güneyinde, üçü sağlam korunmuş, diğeri define arayıcılar tarafından %80 oranda tahrip edilmiş toplam dört mezara rastlanılmıştır (Figür 7-8).⁴ Mezarların hepsi kilisenin içindeki mezarlar gibi doğu-batı doğrultusundadır ve basit taş örgü mezar tipindedir. Mezarların üzerleri kabaca işlenmiş bloklarla kapatılmıştır. Mezarların ikisinde iskeletler sağlama yakın, ikisinde ise yoğun hasarlı durumda bulunmuştur. Sağlam olanlardan yola çıkılarak buradaki mezarlara *inhumasyon* gömü yapıldığı söylenebilir. Bu mezarlar, batı ve güneyden, kalınlığı 50-90 cm arasında değişen moloz taşla *opus incertum* tekniğinde örülmüş duvarla çevrelenmiştir. Kilise duvarları da göz önüne alındığında bu dört mezarın üç yönden duvarla çevrelediği söylenebilir. Alanın doğusu geçmiş dönemdeki tarım faaliyetleri ve defineci tahribatlarından dolayı hasar gördüğü için doğu yönde bir duvarın var olup olmadığı kesin olarak belirtilememektedir.

Alanda ilk tespit edilen mezar, M-14 olarak adlandırılan, 85 x 45 cm ölçülerindeki mezardır (Figür 9). Kenarları moloz taşla örülmüş olup batıdan alanı çevreleyen duvarla sınırlandırılmıştır. Mezarın ölçüleri ve antropoloji raporlarına göre M-14 bir çocuk mezardır. Mezar içerisinde tahribatın yoğun olduğu kafatası (*ossa cranii*) ve kaburga kemikleri (*costae*) tespit edilmiştir. Ayrıca kaburga kemiklerinin hemen üstünde, 1,2 cm çapında bronz bir yüzük bulunmuştur. Korozyonun yoğun olduğu yüzükte herhangi bir bezeme unsuru yoktur.

⁴ Bu mezarlar, buldukları tarihlere göre M-14, M-15, M-16 ve M-17 olarak adlandırılmıştır. Büyük oranda tahrip olması ve mezar içinde buluntuya rastlanmaması sebebiyle M-17 kodlu mezar hakkında detaylı bilgi verilememektedir.

M-15 mezarı, kilise içi ve dışındaki mezarlar içerisindeki en sağlam korunmuş mezardır (Figür 10). Yine diğerlerinden farklı olarak yapı malzemesi olarak kaba yonu moloz taşla birlikte az da olsa tuğla kullanılmıştır. Mezarı farklı kılan bir diğer özellik ise doğu kenarına, baş kısmının yerleştirilmesi için bir boşluk oluşturulmasıdır. Bu Hadrianopolis'teki diğer kilise mezarlarında karşılaşılan bir durum değildir. 165 x 85 cm ölçülerindeki mezarın sadece doğu kısmı hafif tahrip olmuştur. M-14 gibi, bu mezarın da batı kenarını alanı çevreleyen duvar oluşturmaktadır. Mezarın içindeki yetişkin bir kadın bireye ait iskeletin neredeyse tamamı sağlamdır. Sadece ayak kemiğinde, *metatarsus* ve *phalanges* bölümlerinde tahribat olduğu saptanmıştır. İskelet üzerinde, *in situ* durumda çok sayıda takı tespit edilmiştir. Kafatasının her iki yanında bronz iki küpe, sağ elin orta parmağında bir, karın bölgesinde bir adet olmak üzere toplam iki bronz yüzük, sol elde iki metal bilezik ve karın bölgesinde bir metal fibula olmak üzere toplam yedi obje ele geçmiştir (Figür 11-13).⁵ Tüm objelerde korozyon yoğundur, bazılarının şekillerinde bile bozulmalar gerçekleşmiştir ve herhangi birinde bezeme unsuruna rastlanılmamıştır.

M-16 mezarı, M-15'in güneyinde ve M-14 ün altında yer almaktadır. Oldukça sağlam durumda olan mezarın ölçüleri dıştan dışa 230 x 105 cm'dir (Figür 14). Alandaki diğer mezarlar gibi batıdan bir duvarla sınırlanmış, üzeri altı adet kaba yonu blok taşla kapatılmıştır. M-15 kodlu mezardaki kadar olmasa da kadın bireye ait iskeletin kısmen sağlam olduğu söylenebilir. Özellikle kafatasında yoğun bozulma vardır, kaburga ve bilek kemikleri gibi bazı kemikleri mezarın içine dağılmıştır. Arkeolojik buluntu olarak pek fazla veriye rastlanılmamış olsa da sağ kol kemiği ile sağ bacak kemiği arasında *in situ* olmayan metal bir yüzük tespit edilmiştir. 2,4 cm çapındaki yüzüğün üst bölümünde taş koymak için bir alan olsa da mezar ve alan içerisinde herhangi bir yüzük taşı bulunamamıştır. Yüzükte korozyon yoğun olduğundan bezemesi hakkında bilgi verilememektedir.

Kilisenin güneydoğusunda tespit edilen bir diğer mezar M-17 olarak adlandırılan mezardır. Ancak bu mezarın sadece batı bölümü kısmen korunabilmiştir (Figür 7-8). Bu alanda da herhangi bir buluntuya rastlanılmadığı için mezar hakkında detaylı bilgi sunulamamaktadır. Kilisenin

⁵ Yüzüklerin çapı 1,8 cm, bileziklerin çapı 5,4 ve 6,00 cm'dir.

güneydoğusundaki mezarlık alanı içerisinde ele geçen buluntular; Erken Bizans Dönemine ait üç adet sikkedir Mezarlardan daha düşük kotta bulunan bu sikkelerin kondisyonu oldukça düşük üç sikke bulunmuştur (Figür 15). Sikkelerden biri (ABN 11) İmparator II. Konstantius (337-361) dönemine ait olup 351-355 yılları arasında üretilmiştir. Diğeri (ABN 13) ise İmparator Valens (364-378) dönemine ait olup 364-337 tarihlidir (Oyarçin 2021: 180).

Kilisenin batısında, kilisenin batı duvarı ile *atriumu* arasında kalan bölümde, oldukça tahrip olmuş bir mezar daha bulunmaktadır (Figür 16). M-18 olarak adlandırılan bu mezarın sadece batı bölümü korunabilmiş, geriye kalan kısmı define arayıcılar tarafından tahrip edilmiştir. Bu sebeple mezar hakkında detaylı bilgi sunulamaz. Sadece yaklaşık 80 cm genişlikte olduğu ve içerisinde kafatası kemiği bulunduğu belirtilebilir. Mevcut kalıntılardan, kilisedeki diğer mezarlar gibi basit taş örgü mezar tipinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'ndeki Rahip Theodoros Mezarı

Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, kentin güneyinden akan Göksü Çayı'nın 200 m kuzeyinde ve Kuzeybatı Nekropolü'nün hemen güneyinde yer almaktadır (Figür 17). Büyük oranda yıkık olan kilisenin ilk inşa tarihi net değildir. İki inşa evresi olan kilisenin, birinci inşa evresi 4.-5. yüzyıla ve ikinci inşa evresi 5.-6. yüzyıla tarihlenmektedir. Mimari ve plan özellikleri açısından Dört Nehir Kilisesi'ne oldukça benzer olup ölçülerde ve planında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Kilisede gerçekleştirilen kazı çalışmalarında sadece bir mezar tespit edilmiştir.

Hadrianopolis kiliseleri içindeki en önemli mezarlardan biri, Kuzeybatı Nekropol Kilisesi *nartheksi* ortasında yer alan Rahip Theodoros'a ait mezardır (Figür 18). Mevcut kalıntılar itibariyle kentteki en sağlam korunmuş ve en kaliteli işçiliğe sahip mezar olma özelliğine sahiptir. Kilise içindeki konumu da mezarı önemli kılmaktadır. Muhtemelen kilise ana aksına, apsis-giriş eksenin hemen kuzeyine, ana girişe yerleştirilmesiyle, kiliseye giren herkesin mezarı görmesi, böylece inananların Rahip Theodoros'u yad etmesi ve ona dua etmesi amaçlanmıştır.

Rahip Theodoros'un mezarı, aslında 190 x 120 m ölçülerindeki bir kapak taşından oluşmaktadır (Figür 19). Mezar, *nartheks* zemini kazılarak ve üzerine bir kapak taşı örtülerek oluşturulmuştur. Kilise *nartheks*inin zemininde yer alan mezarın kapak taşı, zemini meydana getiren diğer bloklarla aynı fiziki yapıya sahiptir. Diğer bloklar gibi, bu kapak taşı da kentteki yerel malzeme olan sarı travertenedir. Kapak taşının konturları, düz tutulmuş, genişliği 15-18 cm arasında değişen bordürle belirlenmiş ve böylece ortada dikdörtgen şekilli bir alan oluşturulmuştur. Bu alanın batısında *tabula ansata* formulu yazıt yer almaktadır (Figür 20). Dört satırdan oluşan ve haçla başlayan yazıtta, Latince “*Burada tanrının sevgili kulu Rahip Theodoros yatmaktadır*” ifadesi yazılıdır (Çelikbaş ve Verim 2022: 61). Yazıtın yola çıkılarak, mezar MS 4.-5. yüzyıl arasında tarihlendirilmektedir.⁶ Bu tarih de kilisenin birinci inşa evresi ile paraleldir. Dolayısıyla mezarın, kilisenin ilk inşa evresinde yapıldığı sonucuna varılabilir. Mezar içerisinde gerçekleşen kazı çalışmalarında, işlevi tanımlanamayan bronz bir obje ve bir seramik parçası dışında herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır (Figür 21). Mevcut bulgular ışığında Rahip Theodoros'a ait kalıntıların, yani röliklerin kilise işlevini yitirdikten sonra başka bir yere taşındığı söylenebilir. Diğer ihtimal ise mezarın Dört Nehir Kilisesi *egzonartheks*indeki gibi bir anı mezarı yani *kenotaf* olduğudur. Mezardaki kazı çalışmaları tamamlandıktan sonra, kırık durumdaki mezar kapağı konservatör ve restoratörler eşliğinde birleştirilmiş, eksik kalan kısımları tamamlanmış, mezarın iç kısmı taşın düzgün yerleştirilmesi amacıyla dolgu malzemesi ile doldurulmuş ve kapak taşı bulunduğu yere yeniden yerleştirilmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

2003-2022 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları neticesinde Hadrianopolis Antik Kenti'nde üç kilise kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Kentin iç kalesi içerisinde bir kilisenin daha var olduğu, arkeo-jeoradar çalışmalarıyla ispatlanmıştır (Verim 2019: 284). Kentteki kiliselerden ikisinde, Dört Nehir Kilisesi ve Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde Bizans dönemine ait mezarlar vardır. Dört Nehir Kilisesi'nin içi ve çevresi mezarlık alanı olarak kullanılmışken, Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nin sadece içinde bir

⁶ Yazıtın okunması ve tarihlendirilmesini yapan Mustafa Hamdi SAYAR'a teşekkür ederim.

bulunmaktadır. Dört Nehir Kilisesi içerisindeki mezarlar, ilk çıkarıldıkları haliyle korunamamış ve zaman içinde tahrip olmuştur. Bu mezarların bilimsel kazı çalışmaları öncesinde defineciler tarafından tahrip edilmiş olması ve kazı çalışmaları esnasında iyi belgelenememesi gibi sebeplerden ötürü mezarlar hakkında detaylı bilgi verilemez. Buradaki mezarlar hakkında net belirtilebilecek hususlar; kilise naosundaki tüm mezarların kilise terk edildikten sonra yapıldıkları, ikinci inşa evresi mozaik zemini kazılarak ve kısmen birinci inşa evresi mozaik zemini tahrip edilerek yapılmış olmalarıdır. Bu konuda sadece bir istisna vardır, o da güney nefteki M-12 kodlu mezar yapılırken birinci inşa evresine herhangi bir zarar verilmemiştir. Arkeolojik bulgulardan kilisenin en azından 6. yüzyılın sonu-7. yüzyılın başlarına kadar aktif kullanıldığı ve kentin 8. yüzyıl civarında terk edildiği anlaşılmaktadır (Verim 2021a: 62; Eliüşük 2022: 5-6). Dolayısıyla kilise içinde mezarlardan naos içinde yer alanları, kilise işlevini yitirdikten sonraki dönemde, muhtemelen 7.-8. yüzyılda yapılmıştır. Sadece kilise *egzonartheksinde* yer alan M-13 kodlu mezar kilise aktif kullanıldığı dönemde yapılmış olmalıdır. Kuzeybatı Nekropol Kilisesi *nartheksinde* yer alan benzer özellikteki Rahip Theodoros Mezarı'nın 4.-5. yüzyıla tarihlenmesi ve kilisenin bu dönemde kullanılıyor olması da bu düşünceyi desteklemektedir. Dört Nehir Kilisesi'nin içi ve çevresinde toplam 18 mezar tespit edilmiştir. Bununla birlikte kilisenin kuzey, doğu ve batı yönlerinde yapılan kazı çalışmaları esnasında, dağınık durumda bol miktarda insan iskeleti parçalarına ve basit taş örgü mezarlara ait olması muhtemel kaba yonu blok taşlara rastlanmıştır. Burada olması muhtemel mezarlar, geçmiş tarihlerde alanda gerçekleşen kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiş olmalıdır. Sonuç olarak Dört Nehir Kilisesi'nin çevresiyle birlikte bir nekropol alanı olarak kullanılmış olduğu ileri sürülebilir. Kentteki kiliseler içerisinde Dört Nehir Kilisesi'nde çok sayıda mezar tespit edilmesi de yapıyı ayrı bir yere koymamızı sağlamaktadır. Daha önce yapılan yayınlarda da belirtildiği üzere, Dört Nehir Kilisesi kentteki en büyük boyutlu kilisedir. Duvar tekniği ve yapı malzemesi, kentteki diğer yapı ve kiliselerle kıyaslandığında, kilisenin en kaliteli işçiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bunlar kilisenin kentteki diğer kiliselerden daha önemli yapı olduğuna işaret etmektedir. Bizans Dönemi'nde kutsal kişilere atfedilen kiliselerin, *martyr* ve azizler için yapılan *mausoleum* ve *martyrium*ların etrafına çok sayıda kilise yapıldığı bilinmektedir (Ivıson 1993: 26; Aries 1975:46-47; Snively:

1984: 117-118; Marinis 2009; 151; Bilir 2020: 44; Soylu Yılmaz 2021: 138). Özellikle Erken Bizans Dönemi'nde birçok kilisenin din adamları, havari, *martyr* ya da aziz mezarı üzerine yapıldığı bilinir (Mango; 2006; 63; Bilir 2020; 161-162; Alp 2021: 36, 80, 109). Dört Nehir Kilisesi'nin bir *martyr* ya da aziz mezarı üzerine mi inşa edildiği veya kutsal bir kişiye mi ithaf edildiği konusu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, tüm özellikleriyle kent içindeki en önemli kilise sayılan Dört Nehir Kilisesi'nin, Hadrianopolis halkı tarafından diğer kiliselerden daha kutsal sayıldığı, bu nedenle de çok sayıda Hristiyanın kilise içi ve dışına gömülmeyi tercih ettikleri ileri sürülebilir.

Hadrianopolis kiliselerinde tespit edilen 19 mezardan 17'si basit taş örgü mezar tipindedir. Sadece ikisi kilise nartheksi zemine yapılmış mezardır. Bu da Hadrianopolis kiliselerinde basit taş örgü mezar tipinin daha çok tercih edildiğine işaret eder. Gelecek dönemde yapılacak kazılar ile bu durumun değişip değişmeyeceği bilinmez, ancak yakın bölgedeki uygulamalar ve Bizans coğrafyasının geneli incelendiğinde, kilise içi ve çevresine yapılan mezarlarda daha çok basit taş örgü mezar tipinin tercih edildiği sonucuna varılmaktadır. Bu tercihin sebebi muhtemelen ekonomik kaygı ve durumdan kaynaklanıyor olmalıdır. Basit taş örgü mezarın yapımı, lahit, taş sanduka ve pişmiş toprak gibi diğer mezarların yapımına göre daha az maliyetli ve kolaydır. Hadrianopolis'e yakın sayılabilecek konumdaki, Amasra Boztepe Mezar Şapeli, Tios Kilise A ve Balatlar Yapı Kompleksi'ndeki kilise mezarlarına bakıldığında en çok basit taş örgü mezarın yapıldığı görülmektedir (Gür 2015: 120-128; Soylu Yılmaz: 2021: 140-174; Verim 2022: 101). Anadolu'daki Arvalya Bazilikası, Kütahya Tokul Kilisesi, Yalvaç Aedilicus Kilisesi, Niğde Kontantin ve Helena Kilisesi, Anadolu dışındaki Mariolata Kilisesi, Stobi Piskoposluk Kilisesi, Kodratos Bazilikası, Kraneion Bazilikası ve Atina Ilissos Bazilikası gibi birçok kilise mezarında da en çok tercih edilen mezar tipi basit taş örgü mezardır (Snively: 1984: 146-164; Mailis 2011: 307-318; Türktüzün ve Karaca 2013: 109-111; Tok 2017: 522-523; Yılmaz Usta vd. 2018: 9-24; Uysal 2018: 29-52). Bu kiliselerin büyük çoğunluğu Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenmektedir ve kiliselere gömüler daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiştir. Ancak, bunların içlerinde Erken Bizans Dönemi'ne tarihlenen mezarlar da bulunmaktadır.

Hadrianopolis kilise mezarlarında tahribatın yoğun olması, kentin Bizans dönemi ölü gömme gelenekleri hakkında detaylı bilgi verilmesine engel teşkil eder. Ancak sağlam olan mezarlardan yola çıkılarak mezarlara *inhumasyon* gömü yapıldığı söylenebilir. Metinde de geçtiği üzere kilise mezarlarının hepsi doğu-batı doğrultusundadır. Mezarın içine yerleştirilen bireylerin baş tarafı batıya ve ayakları doğuya bakacak vaziyette gömülmüşlerdir. Bireylerin kolları, karın bölgesi çevresine çapraz gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Mezarlardaki bireylerin statüleri, cinsiyetleri, yaşları ve hangilerine mezar hediyeleri bırakıldığı gibi hususlarda istatistiki bilgiler vermek ve bir sonuca ulaşmak oldukça zordur. Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'ndeki Rahip Theodoros Mezarı, kilise içerisine, belki de kilisede görev yapmış din adamlarının gömüldüğüne işaret etmektedir. Mevcut veriler ışığında ölümlerin yüzük, bilezik, küpe ve fibula gibi kişisel eşyalarıyla gömüldüğü söylenebilir. Hadrianopolis yakınlarındaki Klaudiopolis Antik Kenti sınırlarında ortaya çıkartılan birçok Bizans dönemi mezarı içerisinde bireylerin iskeletleri üzerinde ve mezar içerisinde benzer takılara rastlanılmıştır (Figür 22). Bizans dönemi mezarlarını konu alan yayınlara bakıldığında, birçok bireyin yukarıda bahsi geçen takılarıyla gömüldüğü anlaşılmaktadır (Mailis 2011: 307-318; Uysal 2018: 43; Soylu Yılmaz: 2021: 180-181).

Hadrianopolis'te yer alan Dört Nehir Kilisesi ve Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, çok sayıda mezara ev sahipliği yapmaktadır. Bu mezarların kiliselerdeki varlığı, Bizans'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi Hadrianopolis'te de kilise içine ve dışına ölü gömme geleneğinin olduğunu göstermektedir. Kentteki kiliselerden ikisinde mezarlar bulunması ve bu mezarların bir yapıda yoğunlaşması, her kilisenin mezarlık alanı olarak seçilmediğine ve seçilen yerin bir anlamının olduğuna işaret etmektedir. Dönemin halkı Tanrı'nın Evi veya İsa'nın Evi olarak nitelendirdikleri kilisenin içi veya çevresine gömülmeyi tercih ederken, öldükten sonra bedenlerini buraya emanet etmeyi amaçlamış olmalıdırlar. Bunu yaparken de rastgele bir seçim olmamış, muhtemelen kendileri için en kutsal sayılan veya en önemli gördükleri kiliseyi tercih etmişlerdir.

KAYNAKÇA

Alp, Ahmet Oğuz (2021). *Erken Hıristiyan ve Bizans Mimarlığına Giriş*, Ankara: Dorlion Yayınları.

Ariès, Philippe (1975). *Western attitudes toward death: from the Middle Ages to the present*, London: The John Hopkins Universtiy Press.

Belke, Klaus (1996). *Tabula Imperii Byzantini 9: Paphlogonien und Honorias*, Wien: Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften.

Bilir, Güzin (2020). *Anadolu'da Bulunan Geç Antik Çağ Mezar Tipleri ve Dini Mimari ile Olan İlişkileri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Brandes, Wolfram (1989). *Die Stadte Kleinasiens im 7. und 8. Jahrhundert*, Amsterdam: J. C. Gieben Verlag.

Brüggeman, Thomas (2012). "Paphlagonia Between Goths, Sasanids and Arabs (3rd-8th centuries AD)", *The Black Sea, Paphlagonia, Pontus and Phrygia in Antiquity: Aspects of archaeology and ancient history*, Ed. Gocha R. Tsetskhladze, Oxford: Archaeopress.

Çelikbaş, Ersin ve Verim, Ercan (2021). "Hadrianoupolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nin Bema ve Apsis Mozaikleri", *JMR* 14, s. 79-99.

Çelikbaş, Ersin ve Verim, Ercan (2022). "Hadrianoupolis Topoğrafyasının ve Doğal Kaynaklarının Kentteki Etkileri (2017-2020 Sezonları)", *Avrasya Beşeri Bilim Araştırmaları Dergisi* 2/1, s. 58-86.

Eliüşük, Mevlüt (2022). "Paphlagonia Hadrianoupolis'inde Üretim ve Ticaret" *OANNES* 4/1, s. 1-20.

Fiessel, Denis ve Kaygusuz, İsmail (1985). "Un Mandament impérial du VIe siècle dans une inscription d'Hadrianoupolis d'Honoriate", *Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance, Travaux et Mémoires* 9, Paris: E. De Boccard.

Gonzalez, Elisa Garrido (1990). “Algunas Provincias Ponticas: La Administracion de Bitinia, Paflagonia, Helenoponto, Honorias Y Ponto Polemoniaco En El Siglo IV D.C.”, *Studia Historica: Historia Antigua*, Universidad de Salamanca, Cilt 8, s. 11-20.

Gür, Durmuş (2015). *Zonguldak İli, Filyos Beldesi, Tios Akropolü Kilise A Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Iverson, Eric Addis (1993). *Mortuary Practices in Byzantium (950-1453): An Archaeological Contribution*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham: Birmingham Üniversitesi.

Kan Şahin, Gülseren (2019). “Bir Anadolu Eyaleti Olarak Honorias” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 27, s. 11-42.

Keleş, Vedat ve Çelikbaş, Ersin (2019). “Hadrianopolis Nekropollerini ve Mezar Tipleri”, *Aizanoi IV. Özel Sayı: Anadolu’da Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ed. Elif Özer, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Keleş, Vedat, Çelikbaş, Ersin ve Yılmaz, Alper (2014). “Paphlagonia Hadrianoupolis’i”, *Anadolu’nun Zirvesinde Türk Arkeolojisinin 40. Yılı*, Haz. Hasan Kasapoğlu ve Mehmet Ali Yılmaz, Ankara: Ankara Ofset Basım Matbaacılık,

Keleş, Vedat, Çelikbaş, Ersin ve Yılmaz, Alper (2019). “Paphlagonia Hadrianoupolis’i: Antik Çağ’da Bir Hac Merkezi”, *Rıfat Ergeç Armağanı: Studies Presented to Rıfat Ergeç*, Ed. T. Demir, M. Ekici, M. Ş. Dinç ve Ç. M. Tarhan, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Lafli, Ergün ve Christof, Eva (2012). *Hadrianoupolis 1: Inschriften aus Paphlagonia*, Oxford: Archaeopress.

Mailis, Athanassios (2011). “The early Christian basilica and the later cemetery at Mariolata (Phocide): Transformations of a site beside the Great Isthmus Corridor Route”, *AnTard* 19, 303-321.

Mango, Cyril (2006). *Bizans Mimarisi*, Çev. M. Kadiroğlu, Ankara: Özel Basım.

Marek, Christian (1993). *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, Tübingen: Ernst Wasmuth Verlag.

Marinis, Vasileios (2009). “Tombs and Burials in the Monastery tou Libos in Constantinople”. *Dumbarton Oaks Papers* 63, s. 147-166.

Oyarçin, Kasım (2021). “2010-2014 Yılları Sikke Buluntuları”, *Karabük – Eskipazar Paphlagonia Hadrianoupolis’i (2010-2014 Sezonları)*, Ed. Keleş, Vedat, Çelikbaş, Ersin ve Yılmaz, Alper, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Snively, Catherina S. (1984). “Cemetery Churches of the early Byzantine period in Eastern Illyricum: location and martyrs”, *The Greek Orthodox Theological Review* 29/2, s. 117-124.

Soylu Yılmaz, Sanem (2021). *Sinop Balatlar Kilise Kazısında Ortaya Çıkartılan 5.-20. Yüzyıllar Arasına Tarihlenen Hıristiyan Mezarlarının Tipolojisi ve Buluntu Açısından Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tok, Emine (2017). “Arvalya Basilica” *Space, Landscapes and Settlements in Byzantium: Studies in Historical Geography of the Eastern Mediterranean*. Ed. M. S. Popović ve A. Külzer. Vienna: DPP.

Treadgold, Warren (2002). “The Struggle for Survival (641-780)”, *The Oxford History of Byzantium*, Ed. C. Mango, New York: Oxford University Press.

Türktüzün, Metin ve Karaca, Recep (2013). “2012 Yılı Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışmaları”, *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, 22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Uysal, Gülfem (2018). “Konstantin ve Helena Kilisesi’nde (Andaval) Mezar Tiplerinin ve Buluntulardan Sosyal Statünün Belirlenmesi”, *Antropoloji* 36, s. 29-52.

Verim, Ercan (2019). “Paphlagonia’da Bir Piskoposluk Merkezi: Hadrianopolis Antik Kenti”, *Uluslararası Geçmişten Günümüze Karabük ve Çevresinde Dini, İlmi ve Kültürel Hayat Sempozyumu*, Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.

Verim, Ercan (2021a). “Dört Nehir Kilisesi (Kilise B)”, *Karabük – Eskipazar Paphlagonia Hadrianoupolis'i (2010-2014 Sezonları)*, Ed. Keleş, Vedat, Çelikbaş, Ersin ve Yılmaz, Alper, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Verim, Ercan (2021b). “Chora Kilisesi (Kilise A)”, *Karabük – Eskipazar Paphlagonia Hadrianoupolis'i (2010-2014 Sezonları)*, Ed. Keleş, Vedat, Çelikbaş, Ersin ve Yılmaz, Alper, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Verim, Ercan (2022). *Batı Karadeniz Bizans Dönemi Mimarisi (Bartın-Bolu-Düzce ve Zonguldak)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz Usta, Nalan, Damla, Yakut İpekoğlu, Hilal, Yakut, Yavuz ve Özhanlı, Mehmet. (2018). “Traces of Disability in Child’s Skeleton and Sociocultural Effects in Pisidia Antiocheia (Yalvaç, Isparta-Turkey) in the Middle Byzantine Period”, *Academic Research in Social, Human and Administrative Sciences-II*, Ed. B.C. Tanrıtanır ve S. Özer, Ankara: Gece Kitaplığı.

FIGÜR LİSTESİ

Figür 1: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Genel Görünümü (Kazı Arşivi)

Figür 2: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Naosundaki Mezarların 2003 Yılındaki Durumu (Karadeniz Ereğli Müzesi Arşivi)

Figür 3: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi'ndeki Mezarların 2010 Yılındaki Durumu (Kazı Arşivi)

Figür 4: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Orta Nefindeki Mezarlar (Kazı Arşivi)

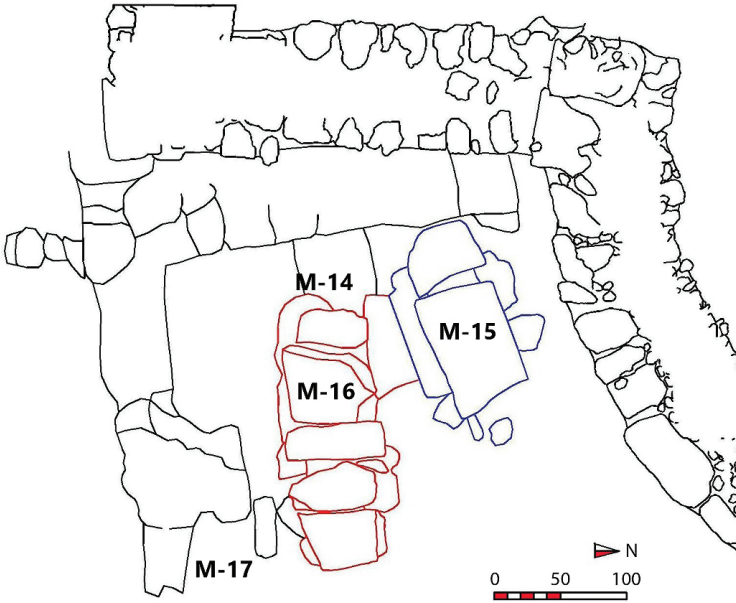
Figür 5: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Güney Nefindeki M-12 Kodlu Mezar (Karadeniz Ereğli Müzesi Arşivi)

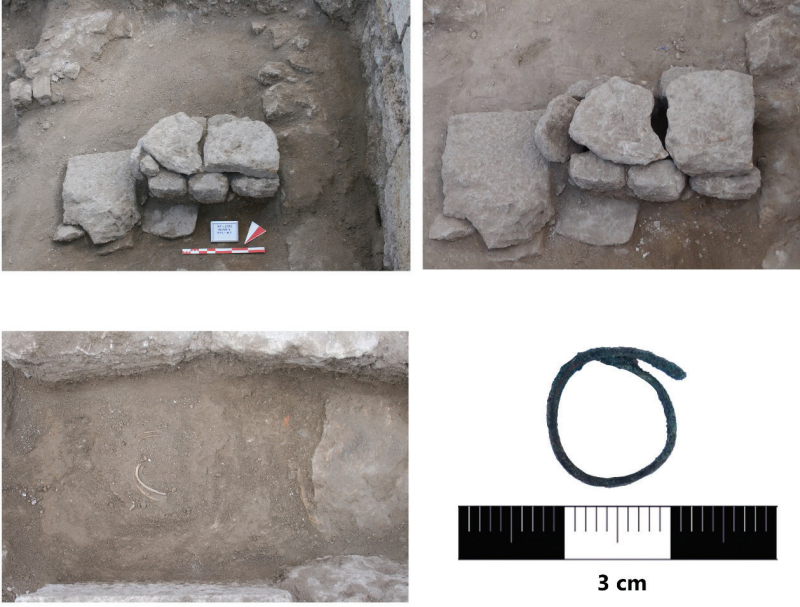
Figür 6: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Egzonartheksindeki Mezar Taşı (Kazı Arşivi)

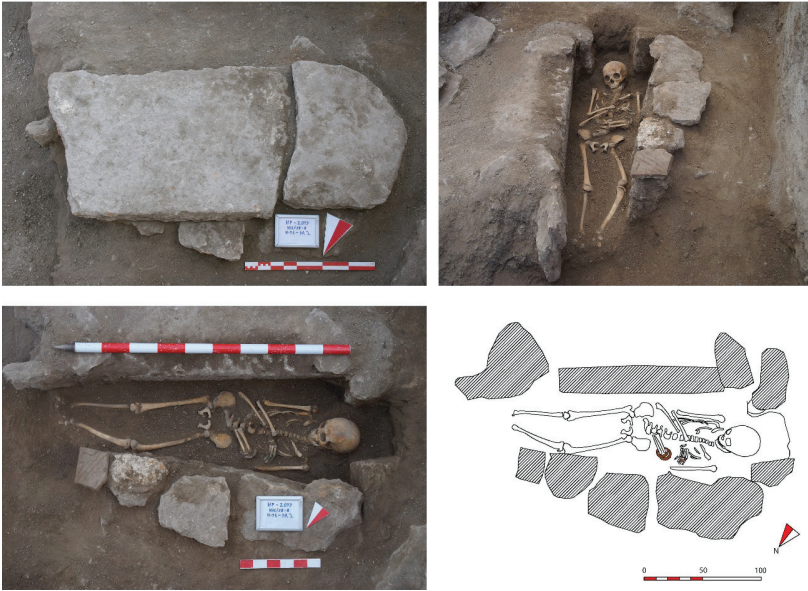
Figür 7: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Güneydoğusundaki Mezarlar
(Kazı Arşivi)

Figür 8: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Güneydoğusundaki
Mezarların Çizimi
(Kazı Arşivi)

Figür 9: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi M-14 Mezarı (Kazı Arşivi)

Figür 10: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi M-15 Mezarı (Kazı Arşivi)

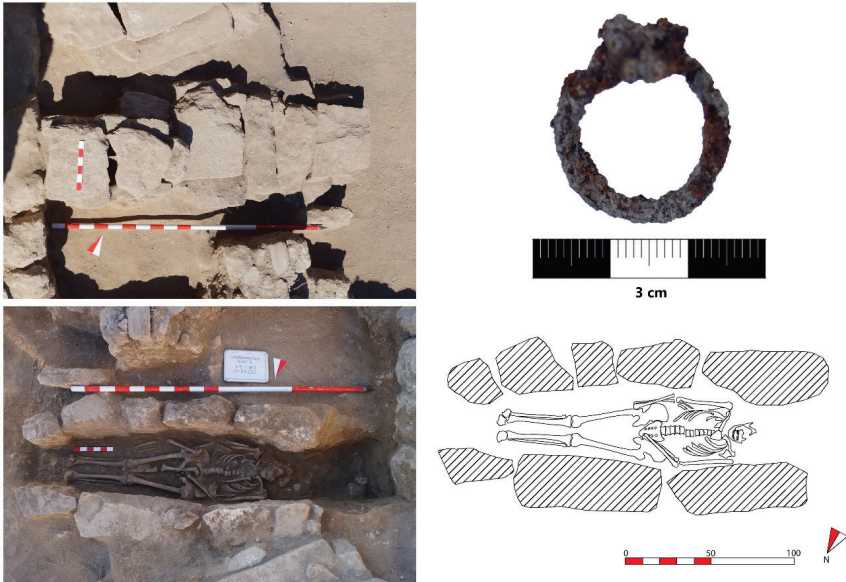
Figür 11: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi M-15 Mezarındaki Bireye Ait K peler (Kazı Arşivi)

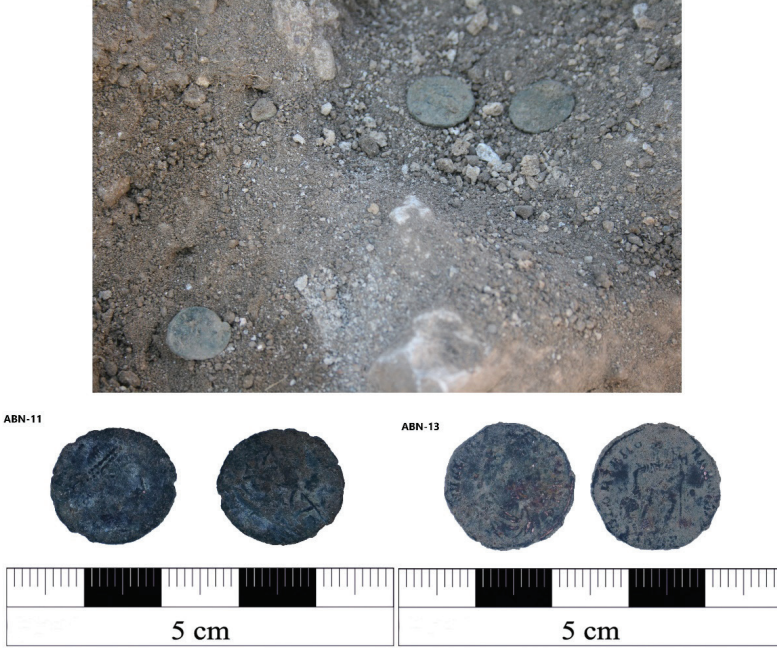
Figür 12: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi M-15 Mezarındaki Bireye Ait Bilezikler (Kazı Arşivi)

Figür 13: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi M-15 Mezarındaki Bireye Ait Yüzükler (Kazı Arşivi)

Figür 14: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi M-16 Mezarı (Kazı Arşivi)

Figür 15: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi Güneydoğusundaki Mezarlık Alanı İçerisinde Bulunan Sikkeler (Kazı Arşivi)

Figür 16: Hadrianopolis Dört Nehir Kilisesi M-18 Mezarı (Kazı Arşivi)

Figür 17: Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi Genel Görünümü
(Kazı Arşivi)

Figür 18: Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi Rahip Theodoros
Mezarı'nın Kilisedeki Konumu (Kazı Arşivi)

Figür 19: Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi Rahip Theodoros Mezarı Genel Görünümü (Kazı Arşivi)

Figür 20: Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi Rahip Theodoros Mezarı Kapak Taşındaki Tabula Ansata Yazıtı (Kazı Arşivi)

Figür 21: Hadrianopolis Kuzeybatı Nekropol Kilisesi Rahip Theodoros Mezarı İç Bölümü ve Bronz Objeler (Kazı Arşivi)

Figür 20: Klaudiopolis Kenti (Bolu) Akpınar Mahallesi Bizans Dönemi Mezarlarının Genel Görünüşü ve Kazılarda Bulunan Bir Grup Objeler (Bolu Müzesi Arşivi)